

Л. Л. Барановська,
учитель української мови та літератури Ковельської міської гімназії Ковельської міської ради
Волинської області, аспірант Київського міжнародного університету

Педагогічна модель виховання в родині Косачів*

На основі опрацьованих наукових джерел створено модель сімейного виховання Косачів, яка містить елементи європейської демократичної освіти, чим засвідчує актуальність в умовах реформування української школи.

Ключові слова: модель виховання; родинне середовище; принципи, умови, форми, методи, напрями домашньої педагогіки.

Baranovska L. L. A Pedagogical Model of Education in the Kosach Family.

The article examines the model of education in the Kosach family which is created on the base of the theoretical resources. This model embraces the elements of European democracy education and shows the topicality under the circumstances of Ukrainian school reform.

Key words: a model of education; family environment; principles, conditions, forms, methods, ways of family pedagogics.

Постановка проблеми. Кожен народ у процесі розвитку створював свою систему неписаних педагогічних законів та правил, на основі яких здійснював навчально-виховні функції. Такі закони й правила активно діяли у звичаях народу, відображалися в обрядах, традиціях роду, общини, закріплювалися в характері нації, тісно пов'язувалися з віруваннями, народною міфологією та народною етикою і реалізувалися в праці та поведінці кожного у громаді.

В Україні увесь спосіб життєдіяльності людини упродовж століть формувалася під таким кутом зору, що виховання підростаючого покоління завжди залишалось в його центрі, а витоками його були родинні педагогічні традиції. Тому сьогодні варто звернутися до вивчення моделі сімейного виховання видатних українських родин, які ще століття тому заклали підвалини європейської освіти та навчання, дали зразок демократичної системи взаємин батьків та дітей.

Аналіз досліджень. Саме родинне середовище впливає на становлення особистості: у ньому формуються «засадні світоглядні орієнтири, первинні моделі людської поведінки, персональні нахили та звички, коло життєвих зацікавлень і вподобань. Воно є тією територією, своєрідною малою сценою, на якій людина випробовує власні творчі сили, робить перші кроки на дорогах великого життя» [10, 143]. Такої думки дотримуються сучасні науковці, серед яких Л. Новаківська, І. Хлестун. Вони спираються на епістолярій родини Косачів, аналізуючи їхні педагогічні здобутки.

Мета статті – узагальнити педагогічний досвід родинного виховання Косачів у формі комплексної моделі з урахуванням засобів, форм, методів, умов, напрямів діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сім'я Драгоманових, у якій виховувалася мати Лесі Українки, «була справді українською за своїм походженням та національним духом, вона шанувала, берегла й передавала своїм дітям найкращі зразки народної педагогіки, культури, моралі, навчила своїх синів і доньок не лише поважати ту землю і тих людей, які їх рослили й годували, а й перейматися стражданнями й болями трудячого люду, допомагати й підтримувати матеріально і морально тих, хто цього потребує.

Ця наука назавжди запала у дитячі серця, закарбувалася у глибинах душі. Олена Пчілка мала перед собою прекрасний виховний ідеал, зразок для наслідування – родину своїх батьків – Петра Якимовича та Єлизавети Іванівни Драгоманових» [4, 154].

Незаперечною є істина, що в сім'ї однаково важлива роль належить і батькові, й матері, оскільки виховує загальний дух сім'ї, культура стосунків, яку творять батьки спільно. Родина Косачів була знана волелюбними й літературними традиціями. Батько Петро Антонович Косач – людина прогресивних поглядів, юрист за освітою. Нерідко його роль принижується, тим більше, що за всієї своєї симпатії до українських справ, він так і не заговорив українською мовою. Але він зробив усе, що від нього залежало, щоб усі його діти включилися в активну життєву діяльність.

Опираючись на літературні й архівні джерела, можемо стверджувати, що атмосфера сім'ї відомих інтелігентів Ольги (Олени Пчілки) та Петра Косачів формувалася на основі взаєморозуміння, щирості, відвертості, дружби та поваги один до одного. Життєдіяльність сім'ї концентрувалася в утвердженні людяності – чи то в навчанні дітей основ наук, чи то в прищепленні їм глибоких почуттів любові до народних звичаїв, обрядів та традицій, чи то в пробудженні працелюбства, органічної потреби трудитися.

Перше завдання, яке батьки Лесі Українки поставили перед собою, – це виховання високого рівня громадської, національної свідомості у своїх дітей. «Важко дихалось тоді в Києві. Багато визначних українських діячів, – писав А. Кримський, – показали своє справжнє обличчя боягузливих українофілів. На цьому фоні зовсім по-іншому виділялися тільки три сім'ї (я маю на думці інтелігенцію). Це – Лисенки, Старицькі і Косачі. У цих сім'ях українською мовою користувалися не тільки в літературному вжитку, а вона проймала все життя. Ці сім'ї вважали неприпустимим, щоб інтелігенція розмовляла іншою мовою, ніж народ» [1, 122].

У вихованні дітей Олена Пчілка керувалася не фанатичною, а діяльною та мудрою любов'ю матері, яка бачила перед собою конкретну мету: виховати дочок і синів повноцінними особистостями, сильними духом, гідними громадянами рідної землі. Але Олену

* Презентація – на CD цього номера.

Пчілку не влаштувала система навчання і виховання дітей у тогочасній Росії. Вона зазначала, що, потрапивши до школи, дитина «переставала бути живою дитиною, а робилася знаряддям суворої дисципліни й виправки» [12, 78]. Найстрашніше – школа відлучала дітей від рідної мови, історії свого народу, витруювала національні почуття. Враховуючи стан справ в освітній сфері, національно свідомі мати вирішила сама вигранити хист і здібності своїх дітей, допомогти їм вчасно визначитися у можливостях. Свій обов'язок як матері вона вбачала у закладанні основ дитячих умінь та знань, у наданні перших уроків любові, праці, відповідальності, честі, порядності.

Ольга Косач вважала, що матері треба так впливати на душу і розум своїх дітей, щоб закласти народнопоетичне підґрунтя їхньої освіти, виховати в демократичному дусі, в пошані та любові до свого краю, його історії, традицій, звичаїв, культури. Мати не шкодувала часу, зусиль, коштів і часто подорожувала з дітьми Україною, щоб вони краще пізнали її природу й побут. Будучи безмежно закоханою в народну творчість, вводила в цей світ і своїх дітей, долучала до збирання фольклору. Згодом Леся Українка видасть кілька фольклористичних збірників і багато народних пісень буде записано з її голосу. Син Михайло, що стане відомим у літературі як новеліст Михайло Обачний, а ще – фізик, математик, метеоролог, винахідник, напівжартома напише, що фізика – найулюбленіша його справа після збирання фольклору. Саме в материнській школі діти вчилися розуміти, що кожен залежить від праці багатьох людей, що в праці вони збагачуються, розвиваються, утверджуються, мають неабияку можливість отримати й естетичну насолоду.

Гра, навчання, вважала Олена Пчілка, – це також праця. Про те, що діти Косачів, виховані в атмосфері необхідності праці як природної потреби кожної людини, ніколи не байдикували, не гаїли жодної хвилини, свідчить лист Ольги Косач до матері, в якому вона розповідає про свій та Дорин розпорядок дня [9, 87]. Прокидалися діти біля дев'ятої години, одягалися, пили чай, ішли гуляти. Повернувшись із прогулянки, самостійно розпочинали навчання за таким розкладом: один день – російська мова і Закон Божий, наступний – арифметика, географія і музика. З російської мови, крім граматики, займалися «диктовкою», переписуванням, читанням, вивченням віршів. Заняття проходили легко, весело, без примусу. «Читаємо ми щодня, і Дора ще й сама читає дуже завзято міфи грецькі, бо їй дуже сподобалось, як я розказувала про Одісея, і вона захотіла сама їх прочитати. Грає вона страх охотно» [8, 64]. Коли Дора грає, Ольга шиє їй сорочки. Після обіду і прогулянки вони знову читають. Читали також увечері, перед сном.

Отже, у дітей була вихована глибока свідомість того, що навчання – це щоденна, систематична, наполеглива праця. Мати намагалася залучити дітей до літературної самостійної творчості, перекладацької роботи, яку вважала школою літератора. Батько випишував різноманітні журнали, газети, багато читав дітям, намагався розширити їхній світогляд, ніколи не нав'язуючи своїх поглядів.

Коли Леся ще не вмiла читати, батько навчав її проказувати за ним байки Леоніда Глібова, казки

Олександра Пушкіна, вчив розгадувати алегорії Михайла Салтикова-Щедрiна. У п'ять років майбутня поетеса вже вмiла читати й писати. Підростаючи, дуже любила Тараса Шевченка, українські народні казки, грецькі міфи, книжки про подорожі славетних мандрівників. Серед факторів, які впливали на розвій таланту Лесі Українки, була музика, пісня. У неділю над вечір недалеко від садиби Косачів збиралися дівчата, співали.

Демократичний стиль виховання в родині сприяв зближенню з селянськими дітьми, засвоєнню народних традицій, фольклорних скарбів. «Ми, діти, так органічно зрослися зо всім колодяжненсько-полісько-волинським, що уважали себе тоді й потім усе життя не за чернігівців, як батько, не за полтавців, як мати, а за волиняків-поліщуків. Усі колодяжненські й навколишні сіл „сезонні“ звичаї, пісні та оповідання, що їх супроводять, як-от щедрівки, весільні, колядки, веснянки, петрівські, купальські, жнив'яні та обжинкові і т. д., і сила-силенна усього „позасезонного“ чи „всесезонного“, як пісні, казки, прислів'я, – все те знала Леся, всім цікавилася» [8, 98].

Дівчинка була дуже здібною до музики, старанно вчилася грати на фортепіано, опанувала техніку гри, знайомилася з творами славетних композиторів, часто грала власні композиції, імпровізувала. У листі до дядька Михайла Драгоманова в 1890 році писала: «Мені часом здається, що з мене вийшов би далеко кращий музикант, ніж поет, та тільки біда, що „натура утляла мені кепський жарт“» [16, 67].

Виявляла поетеса інтерес також до малярства, і батько запросив у Колодяжне художника з Ковеля, який вчив Лесю малювати з природи. Пізніше в Києві відвідувала заняття в рисувальній школі, засновником якої був видатний художник Микола Мурашко.

Хвороба спричинила до того, що дівчинка зовсім не ходила до школи. Вона не закінчила жодного навчального закладу. Та здібна до науки і дуже працьовита, Леся стала високоосвіченою людиною свого часу, одним із найоригінальніших поетів у світовому красному письменстві. Як влучно висловився Олесь Гончар, «разом із родинно близькими людьми майбутню поетесу формувала, виховувала й готувала до творчого подвигу вся тодішня передова Україна...» [2, 145]. Систематична, наполеглива праця над самоосвітою дала плідні результати. Маючи здібності до мов, поетеса знала майже всі основні європейські мови, а також старогрецьку й латинську – всього понад десять. Французькою, німецькою, італійською могла писати вірші.

Знання поетеси були різноманітними. У Київському і Петербурзькому університетах принагідно відвідувала лекції з хімії та медицини, цікавилася вченням Дарвіна, новими відкриттями в галузі генетики і психіатрії. Дуже добре знала історію філософії. «На свій вік се геніальна жінка», – писав Михайло Павлик до Михайла Драгоманова [11, 121].

Висновки. Сьогодні на часі вивчення моделей сімейного виховання видатних українців, які стали зразком європейського стилю педагогіки з урахуванням автентичних національних традицій та основ християнської моралі. Узавши до уваги проаналізовані складові системи виховання в родині Косачів, пропонуємо педагогічну модель, яка містить

Ювілейні дати

базові чинники: мету, засоби, принципи, методи, напрями, мотивацію, умови та кінцевий результат. Саме ця модель буде апробуватися на базі Ковельської міської гімназії, яка намагається здобути право носити почесне ім'я Олени Пчілки, співпрацюючи з музеєм-садибою Лесі Українки в Колодяжному, науковцями Східноєвропейського національного університету та веб-спільнотою «Спілкування за вишиванням».

Ці матеріали представлено на загальногімназійній батьківській конференції, презентувалися на спільних батьківських зборах разом з учнями 9-го класу в рамках предметної методичної декади з метою популяризації педагогічних методів виховання обдарованої особистості в родині Косачів, представлення

прогресивної дієвої освітньої системи європейського зразка. Запропонована комплексна модель презентується вперше як узагальнення опрацьованих наукових джерел та практичних виховних заходів на базі навчального закладу, який реалізує багатоступеневий проект «Присвоїмо гімназії ім'я».

Окрім цього, у додатках пропонуємо творчу роботу учениці Ковельської міської гімназії Марії Тарасюк, яка створила художнє есе-портрет Олени Пчілки за її світлинами різних років життя. Цей матеріал є результатом індивідуальної роботи керівника секції української мови гімназійного наукового товариства «Єврика» Л. Л. Барановської з обдарованою дитиною в рамках вищезгаданого проекту.

Мета родинного виховання: сформувати всебічно розвинену особистість, забезпечити розвиток творчих здібностей, поглибити національну свідомість, збагатити духовно і культурно, підготувати до свідомого життєвого вибору

Результат: елітарна особистість з активною життєвою позицією та креативним мисленням, свідомий громадянин своєї держави з досконалим володінням рідною та іноземними мовами

Література

1. Бичко А. К. Леся Українка: світоглядно-філософський погляд / А. К. Бичко. – К. : Укр. центр духовної л-ри, 2000. – 176 с.
2. Гончар Олесь. Твори : в 7 т. – Т. 6 / Олесь Гончар. – К. : Дніпро, 1988. – 703 с.
3. Дмитрук В. Молодість Лесі / В. Дмитрук // Спогади про Леся Українку. – К. : Дніпро, 1971. – С. 96–100.
4. Донцов Д. Мати Лесі Українки (Олена Пчілка) / Д. Донцов // Дві літератури нашої доби. – Л. : [б. в.], 1991. – С. 154.
5. Драгоманов М. Автобіографическая заметка / М. Драгоманов // Літ.-публ. праці : в 2 т. – К. : Дніпро, 1970. – Т. 1. – С. 39, 239.
6. Дражевська Л. Олена Пчілка – зірка українського відродження / Л. Дражевська // Наше життя. – 1991. – Ч. 6. – С. 3–6; Ч. 7. – С. 5–7; Ч. 8. – С. 7–9.
7. Косач О. П. Лист до Є. Драгоманової, 4 травня 1882 року. – Відділ рукописів Ін-ту л-ри НАН України. – Ф. 28, од. зб. 338.
8. Косач О. П. Лист до М. Косача, 30 жовтня 1869 року. – Відділ рукописів Ін-ту л-ри НАН України. – Ф. 28, од. зб. 446.
9. Косач О. П. (дочка). Лист до О. П. Косач (матері), 3 жовтня (1898). – Відділ рукописів Ін-ту л-ри НАН України. – Ф. 28, од. зб. 973.
10. Новаківська Л. В. Народнопедагогічні засади виховання в родині Косачів / Л. В. Новаківська // Б-ка Уман. держ. ун-ту ім. П. Тичини. – Вип. 10. – С. 143.
11. Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876–1895). – Чернівці, 1910. – Т. 6.
12. Пчілка Олена. Микола Лисенко. Спогади й думки / Олена Пчілка // М. В. Лисенко в спогадах сучасників. – К. : Муз. Укр., 1968. – С. 63–183.
13. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка / М. Г. Стельмахович : навч.-метод. посіб. – К. : ІЗМН, 1997. – С. 10.
14. Хлисту І. Г. Національне виховання в родині української еліти (кінець XIX – початок XX ст.) : автореф. ... канд. пед. наук / Інна Григорівна Хлисту. – К., 2006. – С. 15.
15. Українка Леся. Лист до М. Драгоманова, травень 1893 // Леся Українка. Твори : у 12 т. – К. : Наук. думка, 1979. – Т. 10. – С. 149–153.
16. Українка Леся. Твори : в 10 т. – К. : Держ. вид-во худ. л-ри, 1965. – Т. 9.